

dr hab. Witold Jakubowski, prof. UWr
Instytut Pedagogiki
Uniwersytet Wrocławski

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Darii Wrony
pt.: *Cosplay a kształtowanie tożsamości młodzieży w narracjach nastoletnich cosplayerek*
napisanej pod kierunkiem naukowym dr hab. Barbary Jankowiak, prof. UAM
na Wydziale Studiów Edukacyjnych UAM

Już na wstępie mojej recenzji muszę stwierdzić, że praca doktorska mgr Darii Wrony podejmuje ciekawy dla nowoczesnej refleksji pedagogicznej temat. Świat kultury popularnej, z wszystkimi jej „odcieniami”, stanowi istotny element współczesnego pejzażu kulturowego i także pedagodzy powinni uwzględniać go w swoich badaniach. W starszych tekstach pedagogicznych podkreśla się często eskapistyczny charakter kultury popularnej, przez co traktowana jest wyłącznie jako miejsce zabawy. Zapomina się przy tym jednocześnie, że zabawa stanowi ważny czynnik kultury i ma swój edukacyjny wymiar. Trafnie komentuje to Henry Jenkins, którego zdaniem poprzez zabawę z kulturą popularną nabywamy dziś nowych umiejętności. „Jako fani, gracze, twórcy blogów uczymy się nowych sposobów wykorzystywania mediów do własnych celów. Odkrywamy także sposoby podejmowania współpracy i tworzenia wspólnej wiedzy w celu rozwiązywania zagadek i rozpracowywania złożonych tekstów”.¹ Kultura popularna opisuje naszą rzeczywistość. Podobnie jak w podaniach ludowych, w tekstach kultury popularnej opisywane są reguły, jakimi rządzi się świat. Media, będące naturalnym środowiskiem kultury popularnej zwielokrotniają nasze doświadczenie, innymi słowy nasze doświadczenie przeżyte uzupełniane jest przez doświadczenie medialne, które jest ważnym czynnikiem konstruującym tożsamość jednostki. Wykreowane w mediach postacie fikcyjne stanowią tu istotny „punkt odniesienia”.

Autorka ocenianej rozprawy zdecydowała się przyjrzeć ciekawemu fenomenowi popkultury – cospleyowi, który polega na wcielaniu się w postaci pochodzące z popkultury. Jest to zjawisko stosunkowo skromnie opisane w polskich pracach z zakresu nauk społecznych i humanistycznych, dlatego praca mgr Darii Wrony zasługuje na szczególną uwagę. Jak zauważa Autorka: „Możliwość stania się inną osobą, a przez to niejako ‘przymierzenia’ innych cech charakteru powoduje, iż eksploracja może pogłębiać się w sposób kontrolowany przez jednostkę. Postaci wybierane są przez adolescentów w sposób indywidualny, odpowiadający ich preferencjom i dlatego możliwe staje się głębsze zanurzenie

¹ H. Jenkins, *Kultura konwergencji. Zderzenie starych i nowych mediów*, tłum. M. Bernatowicz, M. Filiciak, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne Sp. Z o.o., Warszawa 2007, s. VIII.

w postać i zasymilowanie się z nią, przez co po wyjściu z roli, niektóre cechy charakteru lub sposoby rozwiązywania problemów mogłyby pozostawać z jednostką. W ten sposób mogłaby powstawać nowa część tożsamości danej jednostki, która doprowadzałaby do modyfikacji posiadanych już cech osobowości lub sposobów postępowania danej jednostki” (s. 9).

Należy zaznaczyć, że dysertacja napisana jest dobrym językiem i „czyta się” ją z zainteresowaniem. Mgr Daria Wrona zdecydowanie „wie o czym pisze” i trudno nie zauważyć jej fascynacji analizowanym obszarem. Koncepcja rozprawy jak i rezultaty badawcze prowokują jednak do dyskusji i korzystając z przywileju recenzenta przedstawię w swojej ocenie także uwagi krytyczne. Z dobrze pojętego obowiązku recenzenta przypatrzymy się poszczególnym częściom pracy.

Opis i ocena zawartości pracy

Dysertacja zbudowana jest z dziesięciu rozdziałów, wprowadzenia i zakończenia. Całość, łącznie z bibliografią liczy 502 strony, jest to więc opracowanie wyjątkowo obszerne. Część teoretyczną pracy budują trzy rozdziały. W pierwszym „*Kim jestem?*”, czyli *tożsamość jednostki* omówione zostało pojęcie tożsamości, podmiotowość i koncepcja „Ja”, punktualność i niepunktualność zadań rozwojowych w kształtowaniu się tożsamości jednostki oraz tożsamość współczesnej młodzieży w kulturze popularnej. Drugi rozdział *Koncepcje kształtowania tożsamości* zawiera omówienie ważniejszych ujęć teoretycznych dotyczących rozwoju tożsamości (Erika Ericsona, Jamesa E. Marcii, Allana S. Watermana, Koena Luyckxa, Johna H. Flavella, Hanocha Fluma oraz Dana McAdamsa). W ostatnim rozdziale tej części pracy *Cosplay jako zjawisko społeczne i kulturowe* Doktorantka przedstawia definicje, historyczne źródła oraz społeczno-kulturowe uwarunkowania tego fenomenu. Scharakteryzowany został tu także cosplay jako element kultury młodzieżowej, aspekt płci i seksualności w cosplayu a także możliwe rytuały przejścia z nim związane.

Rozdział czwarty jest omówieniem metodologicznego tła pracy. Przedmiot i cel badania, problemy badawcze, metody zbierania i analizy danych oraz dobór próby i terenu badań zostały poprawnie zarysowane, jednak uważam, że szyk zdania w ostatnich problemach szczegółowych powinien być inny (s. 202). Problem e) „Jakie adolescentki zaangażowane w cosplay dostrzegają korzyści związane z wcielaniem się w wybraną postać pochodzącą z kultury popularnej?” powinien brzmieć: „Jakie korzyści, związane z wcielaniem się w wybraną postać pochodzącą z kultury popularnej, dostrzegają adolescentki zaangażowane w cosplay?”; podobnie problem f) „Jakie adolescentki zaangażowane w cosplay dostrzegają negatywne strony związane z wcielaniem się w wybraną postać pochodzącą z kultury

popularnej?” powinien brzmieć: „Jakie negatywne strony, związane z wcielaniem się w wybraną postać pochodzącą z kultury popularnej, dostrzegają adolescentki zaangażowane w cosplay?”, chodzi tu bowiem o korzyści i negatywne strony cosplayu, a nie o zdiagnozowanie dziewcząt zaangażowanych w cosplay. Zwracam także uwagę na to, że w przywoływanej na s. 202 książce Tadeusza Pilcha, *Zasady badań pedagogicznych*, Warszawa 1998² fragment dotyczący badań jakościowych napisała Teresa Bauman, tak więc myśl i jednocześnie sugestia, że „podejście jakościowe zmusza badacza do rezygnacji z hipotez badawczych” jest jej autorstwa, a nie T. Pilcha, jak to zostało napisane.

Część empiryczną dysertacji tworzy sześć rozdziałów, z których każdy podporządkowany jest sformułowanym w rozdziale metodologicznym problemom szczegółowym. Tak więc kolejno omawiane są wyniki badań dotyczące znaczenia kultury popularnej dla kształtowania się tożsamości adolescentek (rozdział piąty), znaczenia wcielania się w wybraną postać pochodzącą z kultury popularnej dla kształtowania świadomości własnej identyfikacji adolescentek (rozdział szósty), znaczenia wcielania się w wybraną postać pochodzącą z kultury popularnej dla rozwoju tożsamości grupowej (rozdział siódmy), znaczenia wcielania się w wybraną postać pochodzącą z kultury popularnej dla postrzegania siebie w aspekcie ról płciowych (rozdział ósmy), korzyści związanych z wcielaniem się w wybraną postać pochodzącą z kultury popularnej (rozdział dziewiąty) oraz negatywnych stron związanych z wcielaniem się w wybraną postać pochodzącą z kultury popularnej (rozdział dziesiąty). Należy zaznaczyć, że Autorka, na podstawie odpowiedzi badanych osób, ciekawie wyodrębnia szczegółowe kategorie, które określają porządek analizy. Każdy z rozdziałów tej części pracy kończy się podsumowaniem.

Jak zostało to już wspomniane, mamy do czynienia z pracą wyjątkowo obszerną. Uważna lektura całości tekstu pozwala na sformułowanie szeregu uwag, do których – jak sądzę – Doktorantka odniesie się podczas publicznej obrony.

Część teoretyczna liczy 187 stron, tak więc objętościowo zbliża się do niektórych rozpraw doktorskich. Biorąc pod uwagę rozległość podjętych w tym fragmencie pracy rozważań, można postawić pytanie o zasadność niektórych wątków oraz brak innych. Rozważania nad tożsamością zajmują dwa pierwsze rozdziały, jednak omawianie koncepcji „Ja” i zagadnienia punktualności i niepunktualności zadań rozwojowych nie znajduje swojego uzasadnienia w analizach zawartych w części empirycznej. Podobnie w rozdziale drugim Doktorantka omawia szczegółowo koncepcje tożsamości Jamesa E. Marcii, Alana S.

² Wydanie z 2001 roku ma już dwoje autorów i nieznacznie zmieniony tytuł T. Pilch, T. Bauman, *Zasady badań pedagogicznych. Strategie ilościowe i jakościowe*.

Watermana, Koena Luyca, Johna Flavella oraz Hanocha Fluma, jednak stanowiska te nie stanowią „teoretycznych punktów odniesienia” w analizach wypowiedzi respondentów, nie są nawet wspominane w części empirycznej. Jedynie koncepcja Erika Eriksona została przywołana w rozdziale szóstym, a Dana McAdamsa w rozdziale dziesiątym jako teoretyczne tło interpretacji wypowiedzi zawartych w wywiadach. Cały ten rozdział stanowi pewną całość i może być potraktowany jako porządkujący artykuł dotyczący koncepcji tożsamości, jednak w tym kształcie, przez swą „wielowątkowość”, zaburza precyzję wywodu Autorki rozprawy. W tym kontekście zastanawia brak szczegółowego omówienia fenomenu fandomu, do którego to zjawiska odwołuje się Autorka w wielu miejscach w rozdziale piątym i siódmym. Owszem, zostało ono wspomniane w rozdziale trzecim, poświęconym kulturze cosplayu, jednak daleko tu do poziomu uszczegółowienia, z jakim mamy do czynienia w rozdziałach poświęconych teoriom tożsamości. W polskich opracowaniach naukowych można znaleźć wiele wartościowych pozycji traktujących o fenomenie fandomu³ i jestem przekonany, że stanowić one mogły interesującą perspektywę analizy omawianego w dysertacji zagadnienia. Zjawisko fandomu ciekawie wpisuje się w obszar pedagogiki kultury popularnej, do którego to stanowiska odwołuje się w kilku miejscach mgr Daria Wrona w swej pracy. Społeczności fanów oprócz interesowania się określonym zjawiskiem w popkulturze, pragną również interakcji i tworzenia wartościowych relacji z innymi ludźmi. Warto pamiętać, że wspólnota ma głębokie znaczenie wtedy, kiedy każdy z jej członków skupia się na własnym rozwoju. Nowoczesne wspólnoty, konstruowane w oparciu o media i związaną z nimi kulturę popularną, stanowią ważny obszar refleksji pedagogiki popkultury.

Formułując powyższe uwagi, chcę być dobrze zrozumiany! Doktorantka oczywiście miała prawo do zbudowania swojej dysertacji, zgodnie z własnym pomysłem i daleki jestem od pouczania jej w tym zakresie, chcąc jednak być konstruktywnym recenzentem (cokolwiek ma to oznaczać), sugeruję ponowne przemyślenie struktury części teoretycznej w przypadku, gdy chciałaby skierować swą pracę do druku. Oczywiście pojawić tu musiałby się rozdział traktujący o tożsamości, jako pewnej kategorii pedagogicznej, jednak wypadałoby skoncentrować się w nim na omówieniu treści stanowiących rzeczywiste tło analiz zawartych w części empirycznej. Kolejnym mógłby być rozdział charakteryzujący młodzież (wszak to

³ Np. P. Siuda, *Fani jako specyficzna subkultura konsumpcji. Pomiędzy fantastyczną konsumpcją a oporem przeciwko konsumeryzmowi*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2008. M. Lisowska-Magdżiarz, *Fandom dla początkujących. Część I. Społeczność i wiedza*, Instytut Dziennikarstwa, Mediów i Komunikacji Społecznej Uniwersytet Jagielloński, Kraków 2017. M. Lisowska-Magdżiarz, *Fandom dla początkujących. Część II. Tożsamość i twórczość*, Instytut Dziennikarstwa, Mediów i Komunikacji Społecznej Uniwersytet Jagielloński, Kraków 2018.

pojęcie jest wymienione w tytule dysertacji), w którym znalazłoby się także miejsce (w osobnych podrozdziałach) na omówienie specyfiki kultury młodzieżowej oraz fandomu jako charakterystycznego dla niej elementu. Zamykać ten fragment mógłby podrozdział traktujący o roli kultury popularnej w konstruowaniu tożsamości współczesnej młodzieży, który jest dobrze napisany i stanowiłby jednocześnie nawiązanie do rozważań z rozdziału pierwszego. W rozdziale trzecim omówiony zostałby cosplay jako zjawisko społeczne i kulturowe. Zachowany zostałby tym samym porządek „od ogółu do szczegółu”.

W odniesieniu do części badawczej dysertacji można postawić podobny zarzut „ilościowego rozbudowania”. O ile ciekawie sformułowane zostały problemy szczegółowe i interesująco „wyłuskane” zostały poszczególne kategorie budujące „klucz” analizy wypowiedzi, to już same ich interpretacje pozostawiają niedosyt. Często są one jedynie powtórzeniem tego, co możemy przeczytać w przytoczonych wypowiedziach. Np. na s. 233: **Wypowiedź respondentki:** „Stroje staram się zamawiać już gotowe, ale jeśli nie ma takiej możliwości, bądź środków, to próbuję to wykonać sama ze swoich ubrań bądź ubrań jeszcze dokupowanych z materiałów” (G, 16 lat). **Komentarz:** Uczestniczka stara się zamawiać stroje w całości, jeśli jednak nie ma takich możliwości, np. finansowych, to wykonuje elementy samodzielnie. Na s. 234: **Wypowiedź respondentki:** „Raczej kupuję, nie mam za bardzo czasu by robić sama. W sensie ja powiem tak u mnie największą radość robienia czegoś to albo stylizowanie peruk, bardzo lubię stylizować peruki” (L, 16 lat). **Komentarz:** W większości stroje respondentki zostają zakupione, ponieważ brak jej czasu na wykonanie ich samodzielnie. Lubi natomiast stylizować peruki. Na s. 269: **Wypowiedź respondentki:** „Na pewno jeśli jakieś cechy mi się podobają, to staram się zachowywać jak oni” (D, 17 lat). **Komentarz:** Cosplayerka wskazuje, iż jeśli podobają jej się cechy postaci, stara się zachowywać jak ona. Na s. 314: **Wypowiedź respondentki:** „Tak, wiedzą, że jestem cosplayerem. Bo nieraz do szkoły przyniosłam perukę na przykład na lekcje. Więc oni bardzo dobrze wiedzą, że jestem cosplayerem” (R, 18 lat). **Komentarz:** Znajomi z klasy wiedzą, iż uczestniczka jest cosplayerką, ponieważ przynosiła perukę na lekcje, jednak nie pogłębiają tego tematu, ani nie wydają się być szczególnie nim zainteresowani.

Takie komentarze dalekie są od pogłębionej analizy i interpretacji wypowiedzi w kontekście omawianego problemu. Niewiele jest tu odniesień do koncepcji teoretycznych, przez co nie tworzą jakiegóż nowej wiedzy na interesujące Autorkę zagadnienie. Czytelnik nie dowie się tu w jakim sensie przytoczony fragment wywiadu ilustruje jakieś stanowiska teoretyczne dotyczące konstruowania tożsamości, a w jakim wymiarze stanowi argument je podważający. Głębsza refleksja, wsparta odniesieniem do literatury, pojawia tak naprawdę

dopiero w podrozdziałach „zamykających” kolejne rozdziały omawiające poszczególne problemy szczegółowe „Podsumowanie i dyskusja” (5.5, 6.10, 7.8, 8.6, 9.3 i 10.7), są one jednak nieproporcjonalnie krótkie w stosunku do rozmiaru rozdziałów badawczych. Tu również, w przypadku kierowania pracy do druku, sugeruję dokonanie selekcji przytaczanych fragmentów wywiadów i „śmielsze” odwoływanie się do stanowisk teoretycznych omówionych wcześniej (tak jak to Doktorantka spróbowała zrobić np. w podrozdziale 7.6.2 s. 350, lub 9.2.1 s.407).

Na koniec kilka uwag szczegółowych. Na s. 22 Doktorantka odwołuje się do ważnej pracy Margaret Mead *Kultura i tożsamość. Studium dystansu międzypokoleniowego*, pisząc „Nie bez znaczenia dla tożsamości i jej rozwoju pozostaje również postfiguratywny model kultury, który nastął wraz z możliwością uzyskiwania informacji o tym, co dzieje się ze światem i innymi ludźmi”. Otóż postfiguratywny model charakteryzuje kultury tradycyjne, w których „przeszłość rodziców była przyszłością dzieci”, natomiast świat przyszłości, wg amerykańskiej antropolożki, cechować się będzie odwróceniem kierunku socjalizacji gdzie dzieci uczą rodziców i do tego modelu właśnie odwołuje się cytowany w następnych zdaniach fragment, tak więc w zdaniu tym chodzi o **prefiguratywny** model kultury. Na s. 71 Autorka pisze: „(...) **ponad dwie dekady temu** (podkr. W.J.) mówiono o >>szoku przyszłości<< związanym z permanentną zmianą i zagubieniem jednostki, które pojawiało się w odpowiedzi na szybko zmieniającą się rzeczywistość”. Hasło „szoku przyszłości” wiązać należy z głośną książką Alvina Tofflera pod takim właśnie tytułem. Książka ta ukazała się w USA w 1970 roku, w Polsce w 1972 roku, tak więc to już **ponad cztery dekady temu**.

Dysertacja napisana jest poprawnym językiem, jednak zdarzają się pojedyncze błędy literowe oraz interpunkcyjne i – tu powtórzę się – jeśli Autorka myśli o publikacji swej pracy (do czego zachęcam, bo cosplay nie doczekał się jeszcze zwartego opracowania), warto wrócić do pracy nad redakcją całości. W pracy zwraca uwagę powtarzające się cytowanie „z drugiej ręki”. O ile jest to uzasadnione w przypadku trudno dostępnych tekstów obcojęzycznych, to przywoływanie „za kimś” prac polskich autorów nie powinno mieć miejsca w rozprawie doktorskiej, gdyż bez większych problemów można (i warto) sięgnąć do oryginałów. Tak, czy inaczej oba źródła powinny być uwzględnione w bibliografii, tymczasem brak w niej dokładnych adresów bibliograficznych prac, na które powołuje się Autorka „za kimś” (np. przypis na s. 15: Bikont, 1988, za: Pilarska, 2012, s. 36 – w bibliografii figuruje tylko praca Pilarskiej; przypis na s. 16: Miluska, 1996, za: Brzezińska, 2006, s. 53 – w bibliografii znajduje się tylko praca Brzezińskiej; podobnie przypis na s. 68:

Strinati, 1998, za: Pawlus, 2015, s. 48 – brak w bibliografii ważnej pracy Strinatiego). Tu również sugeruję uzupełnienie braków.

Podsumowanie i konkluzja

Doktorantka dowiodła w pracy swego merytorycznego przygotowania do prowadzenia badań naukowych. Jej rozprawa, mimo pewnych uchybień, jest ważnym sygnałem w refleksji pedagogicznej. Napisana została z pasją i raz jeszcze chcę podkreślić erudycję Autorki. Mgr Daria Wrona sformułowała ciekawy temat i podbudowała go wystarczającą znajomością literatury przedmiotu. Jej wywód ma określony porządek i wewnętrzną logikę. Wierzę, że wszelkie wątpliwości rozwiane zostaną podczas publicznej obrony dysertacji.

W oparciu o dokonaną ocenę przedłożonej do recenzji pracy *Cosplay a kształtowanie tożsamości młodzieży w narracjach nastoletnich cosplayerek* stwierdzam, że spełnia ona wymagania stawiane rozprawom doktorskim określonym w art. 187 ust. 1 i 2 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce*, wnioskuję zatem o dopuszczenie mgr Darii Wrony do publicznej obrony jej rozprawy.

Wrocław, 4 sierpnia 2023 r.